

ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті актуалізовано питання професіоналізму викладача вищої школи. Визначено нові вимоги до професіоналізму викладача вищої школи на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства. Розглянуто фундаментальні особливості професії викладача. Окреслено основні завдання викладача вищої школи в умовах інформатизації освіти. Визначено психолого-педагогічні особливості професіоналізму викладача вищого навчального закладу. Охарактеризовано етапи становлення професіоналізму викладача вищої школи в умовах інформатизації суспільства.

Науковцями визнається, що ефективність функціонування системи вищої освіти в Україні значною мірою залежить від професіоналізму науково-педагогічних кадрів ВНЗ. Розвиток професіоналізму викладачів ВНЗ робить ефективною їхню діяльність, через яку реалізовується й державна політика – зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації, розвиток науки, збереження та збільшення культурної спадщини.

Викладач ВНЗ в умовах інформаційного суспільства – це не лише професія, суть якої полягає в трансляванні знань, а й висока місія створення особистості. Своїм ставленням до змісту навчального матеріалу, методикою викладання, вимогливістю, стилем спілкування зі студентами викладач закладає основи професіоналізму майбутніх фахівців. Викладач педагогічного ВНЗ є для студентів професійним зразком і своїм ставленням до праці закладає не лише освітній фундамент майбутніх фахівців, а й їхнє ставлення до професійної діяльності.

Шляхи визначення професійних вимог до викладачів, що висувуються сучасним суспільством, обговорюються в статті І. С. Булах, М. Р. Мруги та І. В. Філончука [1]. Центральне місце у забезпеченні якості освіти, на їхню думку, посідає якість викладання і, отже, якість самих викладачів. Якість викладача – це його знання, навички, здібності і схильності. Саме ці характеристики викладача як професіонала і як особистості мають бути оцінені й виміряні. У різних країнах є різні підходи до визначення вимог до викладача як з боку суспільства, так і з боку суб'єктів навчання та їхніх батьків. Проте наголос робиться на тому, що педагог має знати свій предмет, передавати іншим свої знання, навички, досвід, осмислювати свою практичну діяльність і вчитися на основі свого досвіду.

Водночас науковці зазначають, що педагогічна підготовка викладачів ВНЗ, що задовольняє вимогам навчання і виховання студентів у межах традиційної освітньої системи, виявляється малоефективною для забезпечення дійсного професіоналізму і компетентності майбутніх фахівців у сучасних умовах, оскільки, будучи орієнтованою на технократичну парадигму вищої освіти, вона розвивалася поза контекстом світової і вітчизняної культури, не враховувала цивілізаційні зміни.

Нині необхідні нові підходи до визначення якості праці викладача вищої школи та його професіоналізму, які враховували б вимоги, що пред'являє інформаційне суспільство до фахівців усіх галузей. Отже, актуальною проблемою на сучасному етапі розвитку системи освіти, зокрема вищої, є вивчення структури професійної діяльності та професіоналізму педагога вищої школи.

Мета статті. Визначення нових вимог до професіоналізму викладача вищої школи на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професія викладача вищої школи має свої специфічні особливості, що вимагають системного дослідження. До фундаментальних особливостей цієї професії зазвичай відносять такі [2-4].

1. Професійна відповідальність як за зберігання, передавання та використання спеціалізованої суми знань, так і за розширення цих знань як в емпіричному, так і теоретичному напрямі. Функції навчання і дослідження в професії викладача ВНЗ є суміщеними.

2. Висока автономність професії. Оскільки головний об'єкт діяльності викладача ВНЗ – це сукупність наукових знань, то про викладача судять за його володінням відповідними знаннями і ступенем його участі в їх примноженні. Але за цими критеріями викладача можуть оцінити лише його колеги. Тому професія викладача ВНЗ має значну автономію.

3. Професійна майстерність викладача і дослідника не є об'єктом "купівлі-продажу". За ефективність освіти однаково відповідальний як викладач, так і студент. При цьому зв'язок між якістю праці викладача і його грошовим доходом тонший, ніж, наприклад, у так званих обслуговуючих професіях – лікаря, юриста та ін. Результати праці викладача виявляються не одразу.

Викладач ВНЗ – це високоінтелектуальний спеціаліст із комунікативними вміннями, організаторськими здібностями, професійно необхідними знаннями. Він має бути готовим до таких видів діяльності:

- реалізація основних освітніх програм та навчальних планів на рівні, що відповідає державним стандартам вищої професійної освіти;
- розробка та використання сучасних освітніх технологій, вибір оптимальної стратегії викладання;

- виявлення взаємозв'язків науково-дослідного та навчального процесів у вищій школі, використання власних наукових досліджень для вдосконалення освітнього процесу;
- формування професійного мислення, виховання громадськості, розвиток системи цінностей розумової та мотиваційної сфер особистості, яка спрямована на гуманізацію суспільства;
- проведення наукових досліджень часткових і загальних проблем викладання [5: 63].

У найсучасніших дослідженнях особливостей діяльності викладача ВНЗ [3; 6] виявлено, що на першому етапі професійного становлення (етап адаптації) відбувається освоєння нової соціальної ролі, в процесі чого виникають і розвиваються професійно значущі особистісні якості, індивідуальний стиль діяльності та педагогічні позиції; починають формуватися різні компетентності, такі, що забезпечують адекватну оцінку і співвідношення індивідуально-типологічних особливостей із вимогами професії, потреби у виконанні науково-дослідної діяльності. Це зумовлює необхідність постановки і вирішення завдань, пов'язаних із входженням у професію, перенесенням теоретичних знань у практичний досвід, здійсненням особистісної рефлексії, пов'язаної з аналізом попереднього досвіду і психологічної готовності до досягнення максимальних результатів на цьому етапі професійного становлення.

На етапі професіоналізації відбувається ідентифікація себе з професією, формується необхідний і достатній для оптимального виконання професійних функцій рівень знань і умінь, актуалізується потреба у виконанні діяльності на рівні зразків і досягненні певних результатів у науковій сфері. Таке уявлення про зміст етапу професіоналізації висуває завдання, пов'язані з визначенням бар'єрів, що перешкоджають чи сприяють професійному становленню, проектуванням позитивних життєвих стратегій і векторів досягнення вершин професіоналізму, розвитком професійно-значущих особистісних характеристик, їх корекцією, перетворенням, що забезпечує формування соціально схвалюваних педагогічних позицій, спрямованості та індивідуального стилю діяльності.

Етап професійної майстерності представлений характеристиками, що відображають високий рівень професіоналізму особистості та діяльності, стійкі педагогічні позиції, сформований індивідуальний стиль діяльності, здатність і готовність здійснювати наукове керівництво роботами студентів і аспірантів, виконувати роль наставника. Основні завдання цього етапу пов'язані з визначенням шляхів, засобів попередження, зниження і подолання професійних криз, деформацій, емоційного вигорання, розриву між реальним станом професіонала і вибраним еталоном.

На кожному із вказаних етапів, на нашу думку, професійне становлення викладача ВНЗ буде відбуватися значно швидше, якщо він володітиме високим рівнем інформаційної культури, що охоплює знання й уміння в галузі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розуміння важливості цих умінь і прагнення до ефективного використання ІКТ у навчально-виховному процесі ВНЗ та постійного самовдосконалення в цій галузі. Використання ІКТ розуміємо не як самоціль, а як найефективніший спосіб інтенсифікації та основи педагогічної творчості викладача в умовах інформаційного суспільства. Використовуючи класифікацію рівнів творчої педагогічної діяльності, запропоновані С. О. Сисоевою [7], вважаємо, що викладач ВНЗ на нинішньому етапі розвитку суспільства не має права зупинитися на репродуктивному чи раціоналізаторському, а має діяти на конструкторському рівні, прагнучи до новаторського.

Отже, основними завданнями викладача вищої школи в умовах інформаційного суспільства є:

- розробка й модифікація навчальних програм, підготовка навчальних курсів відповідно до чинних вимог;
- проведення лекційних занять, тьюторіалів, семінарів, лабораторних занять;
- стимулювання дискусій і розвиток незалежного мислення в студентському середовищі;
- контроль, де це необхідно, за виконанням студентами експериментальних і практичних робіт;
- організація, проведення й оцінювання екзаменаційних робіт і тестів;
- керівництво дослідницькими роботами студентів;
- дослідження й розробка концепцій, теорій і операційних методів для використання їх у промисловості та інших галузях;
- підготовка підручників, навчальних матеріалів або статей;
- участь у роботі конференцій і семінарів;
- участь в ухваленні рішень, що стосуються діяльності навчальних відділень (кафедри, факультету, інституту, університету);
- надання допомоги студентам у надпрограмній активності (підготовка до олімпіад, конкурсів, виставок, концертів) та ін.

Наведений перелік завдань показує, що викладач ВНЗ має володіти здібностями дослідника, організатора, оратора, психолога, володіти логікою навчально-виховного процесу, бути висококваліфікованим фахівцем, як у своїй предметній галузі, так і ерудитом в інших галузях знань. Тобто викладач ВНЗ – це особа, яка за змістом своєї професійної діяльності повинна володіти сукупністю якостей, доступних небагатьом. Такої багатопланової, розгорнутої кваліфікаційної характеристики не має, мабуть, ніяка інша професія. Оволодіння професією викладача ВНЗ вимагає не лише певних природних здібностей (бажано й таланту), а й величезних розумових, фізичних, емоційних і часових витрат.

Професіоналізм викладача ВНЗ в умовах інформаційного суспільства пов'язаний з управлінням інформацією та знаннями, що визначаються наступними компетенціями:

- здібністю до ефективного пошуку інформації в Інтернеті, включаючи пошукові системи й бази даних; здатністю оцінювати та класифікувати дані, включаючи занесення різномірних даних в онлайнві каталоги;

- умінням перетворювати інформацію на знання, аналізувати її, зберігати, ефективно застосовувати й ділитися отриманим знанням;
- розумінням основних принципів розвитку інформаційного середовища, здатністю самостійно освоювати нові засоби комунікації і роботи з інформаційними потоками;
- умінням вести ефективну дискусію в Інтернеті, представляти й захищати свої письмові роботи, включаючи роботу в іншомовних онлайн-співтовариствах;
- навичками постійного відстежування передових наукових досягнень у галузі своєї спеціалізації;
- навичками роботи з основними статистичними пакетами і програмами аналізу мереж.

Відсутність навичок роботи викладача з інформаційними потоками уповільнює його професійний розвиток і залишає недослідженим істотний пласт наукового знання й віртуальної реальності. Тому, необхідною є інформаційна підготовка викладачів. Проектування структури й змісту інформаційно-технологічної підготовки викладача вищої школи досліджено в дисертації О. Г. Фролова [8].

Отже, викладача мають характеризувати висока компетентність у своїй галузі знань, відповідальність та активність, гуманістична спрямованість, інтелігентність, духовна культура, бажання й уміння працювати разом з іншими, інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до прийняття творчих рішень, потреба в постійній самоосвіті, фізичне й психічне здоров'я, професійна працездатність.

Основними компонентами готовності до педагогічної діяльності є професійна самосвідомість, ставлення до діяльності, мотиви, знання про предмет та способи діяльності, навички й уміння практичного втілення цих способів, а також професійно значущі якості особистості.

Важливою складовою майстерності педагога ВНЗ є його професійна спрямованість, яка передбачає інтерес до професії викладача, педагогічне покликання, професійно-педагогічні наміри та схильності [9: 36].

Якими ж професійними знаннями, уміннями, навичками, досвідом і якостями повинен володіти викладач ВНЗ в умовах інформаційного суспільства?

1. Викладач повинен мати поєднану із творчістю високу професійну ерудицію, передусім, у тій навчальній дисципліні, яку він викладає.

2. Викладач має бути здатним до системного підходу щодо аналізу, осмислення й розв'язання наукових проблем, а також критичного сприйняття результатів.

3. Викладачеві мають бути характерні організаційні здібності: уміння збирати навчальну інформацію, готувати й приймати рішення, планувати й конструювати навчальну роботу на основі зібраної інформації, формулювати мету й завдання навчальної роботи, забезпечувати її виконання, контролювати, оцінювати та корегувати результати навчальної діяльності.

4. Справжній професіоналізм викладача неможливий без інформаційної культури, що передбачає не лише вміння користуватись усім арсеналом інформаційно-комунікаційних технологій під час виконання професійних завдань і для самовдосконалення.

7. Обов'язковим елементом професіоналізму має бути його спрямованість на науково-дослідницьку діяльність.

Стосовно психолого-педагогічного аспекту професіоналізму викладача ВНЗ реформа освіти висуває такі основні вимоги:

- надавати перевагу педагогічній творчості перед звичними, але нерідко застарілими педагогічними поглядами; із кращих зразків передового досвіду конструювати не рецептуру, а ідею для подальшого її трансформування до конкретних умов та власної педагогічної практики;

- підвищувати світоглядну й гуманітарну спрямованість педагогічного процесу; поєднувати засвоєння світоглядних знань із виробленням уміння самостійно аналізувати складні явища суспільного розвитку та творчо застосовувати різноманітні наукові методи в професійній і суспільній діяльності;

- здійснювати рішучий поворот від масового до індивідуального навчання; забезпечувати єдність психологічного й педагогічного підходів до студента, бачити в ньому не об'єкт впливу, а суб'єкт співробітництва й співтворчості; головну мету вбачати в розвитку та професіоналізації особистості майбутнього фахівця;

- усвідомлювати, що найбільшу цінність має самовизначення студента; сміливіше переходити на навчання за індивідуальними планами; вдосконалювати організацію, методичне й дидактичне забезпечення самостійної роботи студентів, спираючись на перспективні підходи, форми, методи та засоби навчання; розвивати творчі здібності студентів; одним із основних способів такого розвитку вважати залучення студентів до наукових досліджень;

- забезпечувати формування фахівців широкого профілю, які раціонально поєднували б глибокі фундаментальні знання із ґрунтовною й системною практичною підготовкою, спрямованою на конкретну професійну діяльність;

- комп'ютеризацію педагогічного процесу перетворити в надійний засіб його всебічної інформатизації, інтенсифікації та підвищення якості й ефективності;

- докорінно поліпшувати роботу з виховання студентів, долати відрив її від життя; створювати й підтримувати культ навчання, обстановку боротьби за знання; добиватися підвищення виховної ролі особистості та колективу;

- відмовлятися від усього стереотипного й негативного, але не захоплюватися копіюванням досягнень

зарубіжної педагогічної думки та практики; ретельно зберігати, враховувати й примножувати національний досвід [3; 6; 7].

Реалізація перелічених вимог потрібна для підвищення професіоналізму й ефективності роботи викладачів в інтересах удосконалення педагогічного процесу у вищій школі та професіоналізації навчання. Важливо, щоб у кожного викладача було розуміння цих вимог і прагнення вдосконалювати свою діяльність, а також уявлення про те, як цього можна досягти.

В умовах невинної інформатизації суспільства необхідно звертати постійну увагу викладачів на нові технології роботи з інформацією та невинний розвиток комп'ютерної техніки. Вони мають самостійно відслідковувати та вивчати інновації у цій сфері.

Отже, здатність викладачів ВНЗ до формування стратегій успішного професійного становлення в умовах інформаційного суспільства, з одного боку, залежить від їхньої готовності та рівнів саморозвитку; усвідомлення чинників, що сприяють чи перешкоджають професійному становленню, і можливості долати перешкоджаючі чинники і вирішувати проблеми; від оцінювання своєї професійної діяльності з використанням ІКТ; від ступеня задоволеності професійною підготовкою тощо. З іншого боку, важливе значення має встановлення оптимального балансу між бажаним (ідеальний образ викладача інформаційного суспільства) і необхідним (оптимальний образ), що багато в чому зумовлене якістю професійного інформаційно-комунікаційного середовища. Для досягнення нової якості професійної освіти має здійснюватися формування умов для неперервного професійного зростання професорсько-викладацьких кадрів, залучення в цих цілях провідних фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних та інноваційних педагогічних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Булах І. Є. Особливості діагностування професійної компетентності викладачів [Електронний ресурс] / [Булах І. Є., Мруга М. Р., Філончук І. В.]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/itzn/em5/content/08bigcpt.htm>.
2. Вітвицька С. С. Компетентнісний та професіографічний підходи до побудови професіограми магістра освіти / С. С. Вітвицька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : ЖДУ, 2011. – Випуск 57. – С. 52–58.
3. Гриньова В. М. Становлення професійно-педагогічної культури викладача вищого навчального закладу / В. М. Гриньова ; [за заг. ред. І. Ф. Прокопенка, В. І. Лозової] // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : [матеріали міжвузівської науково-практичної конференції]. – Харків : ОВС, 2002. – С. 17–22.
4. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм : історико-методологічні та теоретичні аспекти : [монографія] / Н. В. Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
5. Бельмаз Я. М. Підготовка викладачів ВНЗ у Великій Британії через магістратуру / Я. М. Бельмаз ; [редкол. Т. І. Сущенко та ін.] // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя, 2007. – Вип. 44. – С. 62–67.
6. Плугина М. И. Акмеологическая концепция профессионального становления преподавателей высшей школы : дисс. ... д-ра психол. наук : 19.00.13 / Плугина Мария Ивановна. – Москва, 2009. – 442 с.
7. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості : [підручник] / С. О. Сисоева. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.
8. Фролов А. Г. Проектирование структуры и содержания информационно-технологической подготовки преподавателя высшей школы : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Фролов Александр Георгиевич. – Казань, 2000. – 156 с.
9. Станкин М. И. Профессиональные способности педагога : Акмеология воспитания и обучения : [кн. для учителей шк., преподавателей сред. и высш. учеб. заведений] / М. И. Станкин. – М. : Моск. психол.-соц. ин.-т : Флинта, 1998. – 363 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bulakh I. E. Osoblyvosti diagnostuvannia profesiinoi kompetentnosti vykladachiv [Elektronnyi resurs] [Diagnostics Peculiarities of Teachers' Professional Competence] / [Bulakh I. E., Mruha M. R., Filinchuk I. V.]. – Rezhym dostupu : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/itzn/em5/content/08bigcpt.htm>.
2. Vitvyts'ka S. S. Kompetentnisnyi ta profesiografichniy pidkhody do pobudovy profesiogramy magistra osvity [Competence-Based and Professional Approaches to the Master's Job Analysis Formation] / S. S. Vitvyts'ka // Visnyk Zhytomyrs'kogo derzhavnogo universitetu imeni Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal]. – Zhytomyr : ZHDU, 2011. – Vypusk 57. – S. 52–58.
3. Grinova V. M. Stanovlennia profesiino-pedagogichnoi kul'tury vykladacha vshchogo navchal'nogo zakladu [Teacher's Professional Pedagogical Culture Establishment in the Higher Educational Establishment] / V. M. Grinova ; [za zag. red. I. F. Prokopenka, V. I. Lozovoi] // Pedagogichna pidgotovka vykladachiv vshchychkh navchal'nykh zakladiv [Teachers' Pedagogical Preparation in the Higher Educational Establishments] : [materialy mizhvuziv's'koi naukovo-praktychnoi konferentsii]. – Kharkiv : OVS, 2002. – S. 17–22.
4. Guzii N. V. Pedagogichniy profesionalizm : istoryko-metodologichni ta teoretychni aspekty [Pedagogical Professionalism : Historical-Methodological and Theoretical Aspects] : [monografiia] / N. V. Guzii. – K. : NPU im. M. P. Dragomanova, 2004. – 243 s.
5. Belmaz Ya. M. Pidgotovka vykladachiv VNZ u Velykii Brytanii cherez magistraturu [Teachers' Preparation in the Higher Educational Establishments of Great Britain by Means of Master's Courses] / Ya. M. Belmaz ; [redkol. T. I. Sushenko ta in.] // Pedagogika i psykholohiia formuvannia tvorchoi osobystosti : problemy i poshuky [Pedagogy and Psychology of the Creative Personality's Formation : Problems and Researches] : [zb. nauk. prats']. – Zaporizhzhia. – 2007. – Vyp. 44. – S. 62–67.
6. Plugina M. I. Akmeologicheskaia kontsepsiia professional'nogo stanovlennia prepodavatelei vysshei shkoly [Acmeological Conception of the High School Teachers' Professional Formation] : diss. ... d-ra psikhol. nauk : 19.00.13 / Plugina Mariia Ivanovna. – Moskva, 2009. – 442 s.

7. Sisoeva S. O. Osnovy pedagogichnoi tvorchosti [Bases of Pedagogical Creativity] : [pidruchnyk] / S. O. Sisoeva. – K. : Milenium, 2006. – 346 s.
8. Frolov A. G. Proektirovanie struktury i sodержaniia informatsionno-tekhnologicheskoi podgotovki prepodavatelya vysshei shkoly [Designing the Structure and Contents of the Higher School Teachers' Informational and Technological Preparation] : diss. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 / Frolov Aleksandr Georgievich. – Kazan', 2000. – 156 s.
9. Stankin M. I. Professional'nye sposobnosti pedagoga : Akmeologiya vospitaniia i obucheniia [Teachers' Professional Capabilities : Upbringing and Teaching Acmeology] : [kn. dlia uchitelei shk., prepodavatelye sred. i vyssh. ucheb. zavedenii] / M. I. Stankin. – M. : Mosk. psikhol.-sots. in.-t : Flinta, 1998. – 363 s.

Матеріал надійшов до редакції 22.06. 2012 р.

Супрун М. В. Требования к профессионализму современного преподавателя высшей школы.

В статье актуализируется вопрос профессионализма преподавателя высшей школы. Определены новые требования к профессионализму преподавателя высшей школы на современном этапе развития информационного общества. Рассмотрены фундаментальные особенности профессии преподавателя.

Очерчены основные задачи преподавателя высшей школы в условиях информатизации образования.

Определены психолого-педагогические особенности профессионализма преподавателя высшего учебного заведения. Охарактеризованы этапы становления профессионализма преподавателя высшей школы в условиях информатизации общества.

Suprun M. V. Requirements to the Modern High School Teachers' Professionalism.

The article updates the question concerning the high school teacher's professionalism. The new requirements to the high school teacher's professionalism are determined at the present stage of the informational society's development. The fundamental features of the teaching profession are considered. The basic high school teacher's tasks are outlined in the terms of the educational informatization. The psycho-pedagogical features of the teacher's professionalism are revealed in the higher educational establishment. The stages of high school teacher's professionalism becoming in the terms of the society's informatization are characterized.